

K R O N I K A

Bohemistyczne zainteresowania Profesora Tadeusza Lewaszkiewicza

Professor Tadeusz Lewaszkiewicz's Bohemian interests

MIECZYŚLAW BALOWSKI
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5301-9819>
e-mail: balowski@amu.edu.pl

Prof. dr hab. Tadeusz Lewaszkiewicz w tym roku obchodzi swoje 75 urodziny. Jest absolwentem Liceum Ogólnokształcącego w Sulęcinie, po ukończeniu którego rozpoczął studia na kierunku filologia polska na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Na ostatnich latach studiów postanowił poszerzyć swoją wiedzę slawistyczną i uczęszczał na lektoraty języków: serbsko-chorwackiego, czeskiego i bułgarskiego. Tę wiedzę poszerzył później podczas różnych wyjazdów na Uniwersytet im. Martina Luthra Halle-Wittenberg, gdzie w roku akademickim 1975/1976 pełnił funkcję lektora języka polskiego, oraz Uniwersytecie w Lipsku, gdzie w latach 1976–1980 był lektorem języka polskiego i uczestniczył w seminarium nt. historii języków łżyckich prof. H. Schustera-Šewca, a także podczas letnich kursów języko-

wych w krajach słowiańskich, kiedy szlifował swoją czynną znajomość tych języków. Z tego względu w pracy doktorskiej (*Problematyka slawistyczna w Słowniku Lindego*) analizował słowiańskie elementy w *Słowniku języka polskiego*, wydanym w Warszawie w latach 1807–1814.

Badania slawistyczne Profesor kontynuował również w Instytucie Słowianoznawstwa PAN, gdzie został zatrudniony po przyjeździe z lektoratu w Niemczech. Tutaj przygotował rozprawę habilitacyjną pt. *Słowotwórstwo apelatywnych nazw miejsc w języku górnołużyckim* (Wrocław 1988), obronioną na Uniwersytecie Warszawskim.

Kontakty ze slawistykami w Niemczech Profesor utrzymywał również w latach następnych. W roku akademickim 1994/1995 pełnił funkcję profesora kontraktowego w Instytucie Slawistyki Uniwersytetu Technicznego w Dreźnie, w roku akademickim 1997/1998 był zatrudniony na stanowisku profesora wizytującego w Instytucie Slawistyki Uniwersytetu w Greifswaldzie, a w latach 1998–2001 w Instytucie Sorabistyki Uniwersytetu Lipskiego. Po powrocie zatrudnił się w Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w tworzonym Instytucie Filologii Słowiańskiej, gdzie w latach 2009–2011 pełnił funkcję kierownika Zakładu Językoznawstwa Porównawczego, a następnie przeniósł się do Zakładu Dialektologii Instytutu Filologii Polskiej UAM, koncentrując swoje badania na problematyce wpływu języka niemieckiego na poszczególne języki zachodniosłowiańskie. Tytuł profesora nauk humanistycznych otrzymał w roku 2019.

Głównym problemem badawczym poznańskiego Slawisty były przede wszystkim języki zachodniosłowiańskie, z których najwięcej uwagi poświęcił językom łużyckim (górnołużyckiemu i dolnołużyckiemu), a także językowi czeskiemu. Opublikował 5 monografii i wspólnie z prof. Wiesławem Wydrą przygotował do druku »Ewangeliarz« kanoników regularnych laterańskich w Krakowie z XV wieku (Poznań 2017), a także ponad 300 artykułów naukowych i recenzji prac naukowych, wśród których znajdują się również prace poświęcone zagadnieniom bohemistycznym. Poniżej skupimy się jedynie na tych właśnie publikacjach.

Tematyka bohemistyczna Profesora Tadeusza Lewaszkiewicza skupiała się wokół czterech zagadnień: leksyki, Biblii, kontaktów języka czeskiego z językiem górnołużyckim oraz wzajemnymi kontaktami polskich i czeskich naukowców.

Największy krąg badawczy stanowią prace dotyczące wpływu leksyki czeskiej na rozwój leksyki polskiej w średniowieczu i leksyki polskiej na leksykę czeską w XIX wieku. Z tego zakresu najobszerniejszą pracą była monografia *Panslawistyczne osobliwości leksykalne S. B. Lindego i jego projekt stworzenia wspólnego języka słowiańskiego* (Wrocław 1980). Tutaj w części początkowej Autor przedstawia leksykę zapożyczoną (lub wspólną, zwaną tu odpowiednikami słowiańskimi) w języku polskim z języków słowiańskich: cerkiewnosłowiańskiego w redakcji ruskiej, rosyjskiego, słoweńskiego, chorwackiego, czeskiego, słowackiego, górnołużyckiego i dolnołu-

życkiego. Jest ich ponad 25 000. Nie stanowią one samodzielnych haseł, ponieważ niektóre z nich to formacje słowotwórcze, utworzone na gruncie języka polskiego. Czeskich wyrazów (nie haseł) i połączeń wyrazowych jest prawie 26 000, co stanowi 10,1% słowiańskiego materiału leksykalnego, zawartego w analizowanym słowniku. Autor uważa, że Linde część haseł czeskich wykorzystał w tworzeniu panslawistycznych osobliwości leksykalnych, ponieważ czeskie wzorce leksykalne stanowią 640 wyrazów (10,4% wszystkich panslawistycznych osobliwości leksykalnych). W pracy tej Autor przywołuje takie słowniki czeskie, jak T. F. Tomsy *Vollständiges Wörterbuch der böhmischen, deutschen und lateinischen Sprache* i V. Rosy *Thesaurus linguae bohemicae* (rękopis z XVII w.).

W kolejnym artykule *Słowiańskie materiały leksykalne w Słowniku języka polskiego Samuela Bogumila Lindego* (*Prace Filologiczne*, 1981, s. 125–142) wskazuje On na źródła leksyki czeskiej i zasady jej wprowadzania do artykułów hasłowych.

Tę problematykę Profesor Tadeusz Lewaszkiewicz poszerza w artykułach *Osobliwości leksykalne w polskim przekładzie »Słowiańskich starożytności« P. J. Szafarzyka* (*Práce z dějin slavistiky*, Praha 1977, s. 182–198) oraz *Uwagi o języku przekładu i słowianofilstwie językowym H. N. Bońkowskiego* (P. J. Szafarzyk, *Słowiańskie starożytności*, Poznań 2003, s. 769–775). Autor zwraca uwagę na fakt zapożyczania w języku polskim wyrazów czeskich w XIX wieku. Z tego względu analizuje tłumaczenie *Słowiańskich starożytności* (1842–1844) Pavla Josefa Šafaříka (por. Kouba 1982) dokonane przez H. N. Bońkowskiego. Profesor Tadeusz Lewaszkiewicz wskazuje tutaj na 174 hasła leksykalne przejęte z języka czeskiego lub niewątpliwie wzorowane na tym języku, np. *modlarnia* ‘świątynia’ – cz. *modlárna*; *obzor* ‘widnokrąg, horyzont’ – cz. *obzor*; *kowowy* ‘metalowy’ – cz. *kovový*; *żywotopiszec* ‘biograf’ – cz. *životopisec* itd.

Do podobnych wniosków dochodzi Autor w artykule *O oddziaływaniu języka polskiego na systemy leksykalne języków słowiańskich i niesłowiańskich* (*Z polskich studiów slawistycznych*, Warszawa 2018, t. 2, s. 165–176), gdzie znajduje się obszerny fragment o przejmowaniu słownictwa polskiego w XIX w. w okresie czeskiego odrodzenia językowego.

Drugi krąg zainteresowań Profesora Tadeusza Lewaszkiewicza tworzą badania nad przekładami Biblii. Tutaj najczęściej uwagi skupia na wpływach obcych na przekłady Biblii w językach łużyckich (*Łużyckie przekłady Biblii. Przewodnik bibliograficzny*, Warszawa 1995). Ujmuje tu liczne wzmianki o roli czeskich przekładów Biblii w powstaniu łużyckich przekładów Biblii. Na przykład uważa, że Mikołaj Jakubica pomagał sobie biblią czeską (tj. *Biblią Seweryna* z 1537 r.), przekładając na język dolnołużycki *Nowy Testament* (rękopis z 1548 r.), o czym świadczą bardzo liczne występujące w tym zabytku czechizmy. Natomiast późniejsi łużyccy tłumacze Pisma

Św. na język górnołużycki lub dolnołużycki wzorowali się przede wszystkim na Biblii kralickiej.

Tej samej tematyce jest poświęcony komentarz w pracy *»Ewangeliarz« kanoników regularnych laterańskich w Krakowie z XV wieku* (Poznań 2017), w którym stwierdza, że wydany tekst ewangeliczny reprezentuje język mieszany, który można określić jako polsko-czeski lub czesko-polski. Bohemizmów w Ewangeliarzu jest dużo więcej niż np. w *Legendzie o św. Dorocie* z ok. 1420 r. czy *Biblii królowej Zofii* z połowy XV w. Ponadto na s. 13–21 Autor zamieścił *Zarys dziejów wzajemnych polsko-czeskich kontaktów językowych* z obszerną bibliografią (ponad 170 pozycji).

Skupiając się na językach łużyckich, Profesor Tadeusz Lewaszkiewicz zwraca uwagę na znaczącą rolę języka czeskiego w formowaniu się przede wszystkim języka górnołużyckiego od średniowiecza do współczesności. Tej problematyce poświęcił dwa artykuły *Czesko-łużyckie kontakty językowe od X/XI do XXI wieku* (*Bohemistyka*, 17(4), 359–382) oraz *O roli Czechów w rozwoju sorabistyki* (*Zeszyty Łużyckie*, 51, 243–261). Bardzo wielu Czechów bowiem zapisało się w historii Łużyczan, przyczyniając się do rozwoju tych języków i kultury Łużyczan. Są to m.in.: Josef Dobrovský, Václav Hanka, František Ladislav Čelakovský, L. Niederle, Pavel Josef Šafařík, Adolf Černý, Josef Páta, Antonín Frinta, Jan Petr, Leoš Šatava, Josef Horák, Pavel Ch. Kalina, Viktor Velek, Petr Kaleta, Zdeněk Bohač, Jaromír Bělič, Bohumil Vykpěl, Jiřina Novotná, Zdeněk Urban, Radek Čermák i wielu innych. Jednak nie tylko w zakresie języka Czesi mają duży wkład w rozwój języka łużyckiego. Dotyczy to także terminologii, na co zwraca On w recenzji pracy Renaty Bury *Zapożyczenia czeskie w słowniku Pfula. Terminologia naukowa* (*Lětopis*, 63(2), 119–123).

Ostatnim kręgiem zainteresowań bohemistycznych Profesora Tadeusza Lewaszkiewicza są kontakty badaczy czeskich i polskich. Pierwszym z tego zakresu artykułem jest *Polemika etymologiczna J. Lelewela z P. J. Szafarzykiem* (*Slavia Occidentalis*, 38, 69–81), w którym Autor opisuje polemikę Joachima Lelewela z wieloma etymologiami przedstawionymi przez Pavla Josefa Šafaříka w jego dziele *Słowiańskie starożytności*. Krytyczne podejście do stwierdzeń Lelewela pozwoliło stwierdzić Autorowi, że nie zawsze Lelewel miał rację, mimo że w etymologizowaniu był bardziej racjonalny niż Šafařík.

Tego okresu dotyczy również kolejny artykuł *Podróż naukowa Andrzeja Kucharskiego po Słowiańszczyźnie odbyta w latach 1825–1830* (*Lo sviluppo della slavistica negli imperi europei*, Milano 2008, s. 39–48), w którym został opisany półroczny pobyt Andrzeja Kucharskiego w Pradze oraz jego spotkania i dysputy z Josefem Dobrovským, twórcą „nowego” języka czeskiego w XIX wieku.

Warto tu wspomnieć także o pracy *Zainteresowania bohemistyczne Henryka Ułaszyńskiego oraz jego związki z Czechami* (*Na styku kultury polskiej i czeskiej. Dziedzictwo. Kontynuacje. Inspiracje*, Poznań 2011, s. 105–114), w którym Autor stwierdza,

że Henryk Ułaszyn wprawdzie nie był bohemistą w dzisiejszym rozumieniu, to jednak przyczynił się do rozwoju kontaktów polsko-czeskich, przyjażniąc się z Adolfem Černym i innymi Czechami, których poznał podczas wielokrotnych wyjazdów do Czech. Ponadto szerzył „wśród polskiego społeczeństwa wiedzę o dziejach i kulturze czeskiej. [...] Najbardziej jednak Ułaszyn zasłużył się jako rzecznik polsko-czeskiej wzajemności, jako humanista zwalczający antyczeskie stereotypy oraz krytyk antyczeskich zachowań niektórych Polaków po zajęciu Czechosłowacji przez Niemcy i po włączeniu Zaolzia do Polski” (s. 113). Ponadto wydrukował kilka pomniejszych artykułów poświęconych problematyce bohemistycznej.

Natomiast ciekawostką może być artykuł przedstawiający kłopoty Romana Jakobsona z uzyskaniem habilitacji w Czechach. To przedstawia Profesor w artykule *Problemy Romana Jakobsona z uzyskaniem habilitacji i profesury w Brnie (Cum reverentia, gratia, amicitia...*, Poznań 2013, t. 2, s. 231–242).

Wiele innych pomniejszych informacji dotyczących języka czeskiego można znaleźć w pozostałych pracach Profesora Tadeusza Lewaszkiewicza.

Życzmy Panu Profesorowi z okazji Jego Jubileuszu zdrowia i jeszcze wiele siły w pracy naukowej, której nie zaprzestał po przejściu na emeryturę.

Literatura

KOUBA, J. (1982). Ke 120. výročí úmrtí Pavla Josefa Šafaříka (1795–1861). *Naše řeč*, 65(4), 205–207.

LEWASZKIEWICZ, T. (2011). *Zainteresowania bohemistyczne Henryka Ułaszyna oraz jego związki z Czechami (Na styku kultury polskiej i czeskiej. Dziedzictwo. Kontynuacje. Inspiracje*, red. M. Bałowski, Poznań: IFS UAM, Wydawnictwo Pro, s. 105–114.

Tadeusz Lewaszkiewicz. *Wykaz publikacji*. Pozyskano 10.10.2025 z <https://dialektologia.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2023/09/Prof.-dr-hab.-Tadeusz-Lewaszkiewicz-wykaz-publikacji.pdf>.